https://doi.org/10.26682/hjuod.2023.26.1.57
گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا: 26، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 935-950، 2023

هەلويستێ جەلادەت بەدرخانی ژبز اڤا كەمالی 1919 - 1923

يحيى احمد محمد و هوزان سليمان ميرخان
پشكا مێژوو، كولێژا زانستێن مروڤايەتی، زانكويا دهوك، هەرێما كوردستانێ- عيراق

((مێژوويا وەرگرتنا ڤەكولينێ: 25 چريا دووێ ،2022، مێژووی رەزامەنديا بەلاڤكرنێ: 26 شوباتێ، 2023))

پوختە

جەلادەت بەدرخان وەكو ئێك ژكەسايەتيێن هيمدار وكاريگەر دمێژوويا بز اڤا نەتەوەيی و رزگاريخوازيا كوردی دا، هەلويستێن وی د ديار و بەرچاڤن ژبز اڤێن سياسی و لەشكەری چ يێن گرێدای ب مللەتێ كوردڤە يان ژی ب دەولەتا ئوسمانی ڤە. و ژبەركو بز اڤا كەمالی (1919 - 1923) ئێك ژوان بز اڤێن سياسی و لەشكەری بويە كو ل دەڤەرێن كوردنشين ل توركيا گەشەكری، و ژبەرگرنگيا بابەتی مە بفەرديت هەلويستێ جەلادەت بەدرخانی ژئەڤێ بز اڤێ ببيتە ناڤونيشانێ ئەڤێ ڤەكولينا زانستی.

دئەڤێ ڤەكولينێ دا هەول هاتيە دان هندەك پرسێن گرێدای ب هەلويستێن جەلادەت بەدرخانی ڤە ژ بز اڤا كەمالی بهێنە ئازراندن، ژوانا: چ رول د بز اڤا مەلاتيێ دا 1919 گێرايە؟، ب چ شێوە رولێ خو د ئاراستەكرنا سياسەتا كومەلێن كوردی ب دژی بز اڤا كەمالی گێرايە؟، مينا كومەلا تەشكيلاتا جڤاكيا كوردی و كومەلا مالباتا بەدرخانی، هەروەسا پشتی بهێزبون و سەركەفتنا بز اڤا كەمالی و دەركرنا هندەك بريارێن توند گرێدای وەلاتپارێزن كورد، سەرپشكا وان مالباتا بەدرخانی جەلادەت بەدرخانی چ هەلويست وەرگرتيە؟، بوچی ژ ئيستانبولێ هاتە دورخستن؟.

ڤەكولين لگورەی رێبازێن ڤەكولينا مێژوويی هاتيە نڤيسين، ب رێيا كومكرنا زانياريان ژ ژێدەرێن گرێدای بابەتێ ڤەكولينێ ڤە، ب هويربينی و هوشياری سەرەدەری دگەل هاتيە كرن لسەر بنياتێ شروڤەكرنێ.

كليلێن پەيڤان: جەلادەت بەدرخان، بزاڤا كەمالی، مەيجەر نوئيل، مستەفا كەمال، بزاڤا مەلاتيێ، كومەلا تەشكيلاتا جڤاكيا كوردی.

پێشەكی

پشتی ب دوماهی هاتنا شەرێ جيهانيێ ئێكێ (1914 – 1918)، رەوشەكا نوهاتی لسەرانسەری دەولەتا ئوسمانی دروستبوو و دەرئەنجامێ ئەوێ رەوشێ پەيدابونا چەندين كومەل و رێكخراوێن سياسی و رەوشەنبيری بو، مينا كومەلا تەعالی كوردستان، تەشكيلاتا جڤاكيا كوردی و هندەكێن دی، دچارچوڤێ ئەڤان كومەلان دا جورە زەمينەك پەيدابو، كو سياسەتمەدار و رەوشەنبير و كەسايەتيێن كوردان كو بشێوەكێ باشتر و چالاكتر خوە دناڤ رێزێن ڤان كومەلان دا ببينن.

هەلبەت ئەو رەوشا پشتی شەری سەرهلدای، نەبتنێ دەرفەتەك بو ژبوی كوردان، بەلكو نەتەوەپەروەرێن تورك و سەرپشكا وان مستەفا كەمال و هەڤالێن وی كەفتنە بزاڤ و تێكوشينێ ژپێخەمەت دروستكرنا قەوارەيەكێ سياسيێ نوی، دچارچوڤێ خەباتا خوەدا شيا مفايەكێ مەزن ژكوردان ببينيت و نەخاسمە دشەرێ سەربخويا توركيا دا (1919 – 1923) ژبو دروستكرنا بناغێ دەولەتا توركيا يا نوی. ل ئەوی دەمی بەشەك ژ سياسەتمەدار و رەوشەنبيرێن كوردان ژی خواستبوو مفای ژ سەروبەرێ ناڤبری ببينن و بگەهن هيڤيێن خوە، يێن كو هەلويست و رولەكێ باش هەی مالباتا بەدرخانيان بو، ب ئاشكرايی داخوازا جودابونێ ژ توركا دكر.

بێگومان جەلادەت بەدرخان ئێك ژئەوان كەسايەتيا بو پشتی شەری بشێوەكێ زورێ ديار و چالاك رولێ خوە بگێريت، دبزاڤا رزگاريخوازيا سياسی و رەوشەنبيريا كوردی ب گشتی ودماوێ بزاڤا كەمالی ب تايبەتی شيا رولەكێ باش بلەيزينيت و مل ب ملێ بابێ خوە ئەمين عالی ل چەندين جها شوين تبلێن خوە بهێليت، سەرەرای وێ چەندێ كو جەلادەت بەدرخان ل دويرخستيێ ژيايە لێ

هەردەم حەز و ڤیانا وەلاتێ وی د ناخێ ویدابوو، شیا ببیتە ئێك ژ كەسانێن كاریگەر دمێژوویا كوردی دا.

لدیف ئەڤا بوری ڤەكولینێ هوسا خواست ژبلی ئەڤێ پێشەكیێ چار تەوەران دگەل دوماهیكێ بخوڤە بگریت، تەوەرێ ئێكێ بو ژیانا جەلادەت بەدرخانی و خواندنا وی هاتیە تەرخانكرن، تەوەرێ دووێ بو رول و بەشداریا جەلادەت بەدرخانی دبزاڤا مەلاتییێ دا ل 1919 هاتیە تەرخانكرن، تەوەرێ سێ بو رولێ جەلادەتی د كومەلێن تەشكیلاتا جڤاكیا كوردی و كومەلا مالباتا بەدرخانی هاتیە تەرخانكرن، تەوەرێ چوارێ بو بهێزبونا كەمالیستا و دورخستنا جەلادەت بەدرخانی هاتیە تەرخانكرن.

بو نڤیسینا ئەڤێ ڤەكولینێ پشت بەستن ب كومەكا ژێدەران هاتیە كرن، ژێدەرێن كوردی و عەرەبی و توركی وئینگلیزی، ژوانا كونی رەش پەرتوكا (الامير جلادت بدرخان حياته و فكره)، مالميسانژ (بدرخانيو جزيرة بوتان)، بیروەرییێن مەیجەر نوئیل و ئەكرەم جەمیل پاشا (كورتە ژیانا من) هاتینە بكارئینان، د. احمد عثمان ابوبكر پەرتوكا (كردستان في عهد السلام بعد الحرب العالمية الأولى)، هەروەسا ژبو زەنگینكرنا ڤەكولینێ پەرتوكێن ب لاتینی و ئینگلیزی و توركی بكارهاتینە مینا پەرتوكێن

Seid Veroj (Du Birayên Bedirxanî Celadet û Kamiran Bedirxan 1913 – 1923), Barbara Henning (Narratives of the History of the Ottoman – Kurdish Bedirhani Family in Imperial and post Imperial Context), Selahaddin Uğur Işik (Ekrem Cemil Paşa Bir Kürt Milliyetçisinin Portresi).

بێ گومان ڤەكولین لسەر هەر بابەتەكێ مێژوویا نوی دبێ ئاستەنگ نابن، ئاستەنگا كەتیە درێكا ڤەكولینێ دا بدەستخستنا بەلگەنامێن گرێدای بابەتێ ناڤبری بو، لێ بەلێ لسەر ئەڤان ئاستەنگان را و لگور هەبونا ئەوان ژێدەرێن بەردەست ڤەكولین ب ئەڤی شێوەی هاتیە نڤیسین.

تەوەرێ ئێكێ

ژیانا جەلادەت بەدرخانی

میر جەلادەت بەدرخان كورێ ئەمین عالی یە، نەڤیێ بەدرخان پاشایێ میرێ میرگەها بوتانە [1]، ل 26 نیسانا 1893 [2] ل تاخەكێ باژێرێ ئیستانبولێ بناڤێ (كادی كوی- **Kadiköy**) ل مالا بەدری پاشا بەدرخان برایێ ئەمین عالی [3]ژدایك دبیت [4]، ل ئەوی دەمێ كو ئەمین عالی و خێزانا وی ل دویرخستیێ جەلادەت هاتیە دونیایێ، بابێ وی ب (جەلادەت) ناڤكر ئانكو خورتی و باوەری [5]، ئەو خێزانا كوردەواری یا كو سەركێشیا میرگەها بوتان دكر، كارتێكرنەكا مەزن د ئاڤاكرن و پێشڤەبرنا كەسایەتی و ژیانا هزری یا جەلادەتی كر [6].

ژبەر كو دەولەتا ئوسمانی رێ ب بەدرخانیا نەدا ڤەگەرنە وارگەهێ باب و كالێن خوە ل جزیرا بوتان، ئەمین عالی نەچاربو دەنگ بێژ و چیروكڤان و هەلبەستڤان و ماموستایێن خومالی ژ باژێرێ جزیرێ دئینانە مالا خوە ل ئیستانبولێ، داكو زارویێن وی د ژینگەهـ و وارەكێ كوردیێ نشتیمان پەروەریێ بوتانی دا فێربن [7]، دهەمان دەم دا ئەمین عالی ب هەمی شیانێن خوە ل ژیانا دەربەدەریێ باشترین وانێن نەتەوەخوازی و سیاسی و وەلاتپارێزی و كولتوری بەرچاڤی زارویێن خوە دكرن و پێدگەهاندن، هەردەم هەست و گیانێ نەتەوایەتی لدەف وانا زێدە دكر[8] ، سەرەرای ڤێ یەكێ ماموستایێن تایبەت یێن زمانێ یونانی، فەرەنسی، فارسی، روسی دئینانە مالا خوە و فێری زمانان دبون[9] و توركی و عەرەبی كو زمانێن بابەتێن وی بون ل خویندنگەهان دخواندن و فێرببو، پاشی فێری زمانێ ئەلمانی و ئینگلزی ژی دبیت[10].

مالباتا بەدرخانیا زور جاران كەفتینە بەر پێلێن كوچبەری و دورخستنێ، لەورا جەلادەت بخوەژی ئێك ژ ئەوان زارویێن بەدرخانی بو كەفتی بەر ئەوێ پێلا كوچبەریا سالا 1906 دگەل خێزانا خو، لێ كوچبەریا ئەڤ جارە یا بەدرخانیان بو دەمەكێ كورت بوو ژبەر كاودانێن دەولەتا ئوسمانی، چونكو ل تیرمەها (1908) مەشروتیەت [11]دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا هاتە ڕاگەهاندن و بریارا

لێبوریێ بو هەمی ئەندامێن مالباتا بەدرخانی دەركەت و دووبارە ڤەگەریانە باژێرێ ئیستانبولێ [12]، ڤەگەریانا ئەمین عالی و خێزانا وی بوئیستانبولێ رێخوشكەرەك بو كو جەلادەت دگەل باب و برایێن خوە كامیران و سورەیا هەولێن مەزن ژبو هزر و بزاڤا رزگاریخوازی و نیخوازیا نەتەوەیا كوردی بدەن [13].

پشتی ڤەگەریانا جەلادەت بەدرخانی، بەردەوامی ب خواندنا خوە یا ناڤنجی دا وەكو خوێندكارەك ل (ڤیفا لیسیسی - **Vefa Lisesi**) ل ئیستانبول و ئەدرنە ب دوماهیك ئینای، ژبەری دەسپێكرنا شەرێ جیهانیێ ئێكێ (1914 – 1918) بەرەف خواندنا خوە یا یاسایێ ڤە دچیت ل (دار الفنون **Dar' ül-Fünun**)[14] یا ئیستانبولێ و یاسا خواند و لدویف دا بەلگەناما یاسایی (حقوق) وەرگریت [15]، پاشی پەیوەندی ب (بیروكراتیا دادوەریا ئوسمانی) كریە و وەكو نڤیسەر ل دادگەها ئەدرنە كاركریە، رەنگە ئەڤ دامەزراندنە بابێ وی ئەمین عالی پشتی سالا 1908 وێڤە بو دروستكربیت ل دەمێ پشكینەرێ دادێ ل ئەدرنە، چونكی دوستەكێ نێزیكی والیێ ئەدرنە بو ل ئەوی دەمی، هەروەسا پشتی هێلانا باژێرێ ئەدرنە جەلادەتی بو دەمەكی ل نڤیسینگەها روژنامەڤانی یا وەزارەتا ژدەرڤە یا ئوسمانی ژی كاركریە [16].

جەلادەت بەدرخانی پەیوەندی ب كولیژا سەربازی (مەكتەبا حەربی - **Mekteba Herbiyê**) یا ئیستانبولێ كر و ب پلەیا ئەفسەر ژێ دەرچوو، دئەڤێ ماوێ ناڤبری دا یێ خواندنا ویدا پەیوەندیێن باش دگەل مستەفا كەمالی[17] و هەڤالێن وی هەبوون، كو ل ئەوی دەمی كار ژبو ڤەگەراندنا مافێن توركا و كوردان دهاتە كرن [18]، شەرێ جیهانیێ ئێكێ(1914 – 1918)ژ بویەرێن گرنگێن مێژوویی نە كو بەشەكێ مەزنێ كوردان بەشداری تێدا كری[19] ، جەلادەت بەدرخان ئێك ژ ئەوان كەسان بو كو ب حەزا خوە بەشداری شەری بوی ب پلا ئەفسەرێ یەدەگ (ضابط احتیاط) دگەل لەشكەرێ ئوسمانی، ناڤهاتی ل بەرەیێن قەفقاس [20] و عیراق و جهێن دی بەشداری كریە [21] و جاران بەرپرسیارێ خوارن و جەبلخانێ بوویە ژبەر ئەڤێ چەندێ دگەل لەشكەری بویە و ژ جهەكی بو جهەكێ دی[22].

ل 30 چریا ئێكێ سالا 1918 ئاگربەستا موردروس [23] هاتە راگەهاندن و بریارا راوەستاندنا شەری هاتە دان و دەولەتا ئوسمانی شكەستنا خوە ئاشكرا كری، جەلادەت وەكو هەموو ئەفسەر و پلەدارێن دی یێن دەولەتێ ڤەدگەریتە ئیستانبولێ لدەف مالباتا خوە[24].

ژ دەرئەنجامێ ئەوێ خەبات و بزاڤا نشتیمان پەروەر و رەوشەنبیرێن كوردان پشتی شەری كومەكا رێكخراو و كومەلێن كوردی ل ئیستانبولێ هاتنە دامەزراندن، ژوانا ل 17 كانوونا ئێكێ 1918 [25] كومەلا تەعالی كوردستان **(Kurdistan Teâli Cemiyeti)**[26]هاتە دامەزراندن [27]. كومەلا تەعالی كوردستان ژهەمی كومەلیێن دی چالاكتر بو، تەخەكا باشا رەوشەنبیرا دناڤدا كومبوی [28]، لەورا ئێكەم كومەلْ بوو پشتی شەری جەلادەت بەدرخان ب شێوەكێ زورێ باش وەكو ئەندام [29] خوە د كار و چالاكیێن سیاسی دا مل ب ملێ بابێ خوە ئەمین عالی و برایێن خوە كامیران و سورەیا د چارچوڤێ رێكخستنێ دا دیتی[30] ،جەلادەت بەدرخان دبیتە ئێك ژبەرچاڤترین كەسانێن كوردێن سیاسەتمەدار ل وی دەمی [31].

جەلادەت بەدرخان دگەل وەلاتپارێزێن دی یێن كورد ببو هیمدارەكێ ژێهاتی[32] ،لگور گوتنا د. كەمال مەزهەر پشتی شەرێ جیهانیێ ئێكێ جەلادەت بەدرخان دبیتە ئێك ژ چالاكترین سیاسەتمەدارێن كورد، نەمازە پشتی هاتنا مەیجەر نوئیلێ [33] ئینگلیزی بو دەڤەرێن كوردی و گەریانا وی ل كوردستانێ جەلادەت مل ب ملێ وی بو و دگەلدا كاردكر [34]. ل سالا 1922 پشتی لەشكەرێ كەمالیا باژێرێ ئیستانبولێ گرتی حاشای ژ ماڤێ گەلێ كورد كر، دپەیرەوێ سیاسەتا خوە یا نوی دا بریارێن توند دەركرن، ژوانا دەركرنا بریارا كوشتن و دویرئێخستنا وەلاتپارێزێن كورد [35]، ئەڤ بریارا هە ب تایبەت لسەر مالْباتا بەدرخانیان بوو، ژبەر كو وان دگووت بەدرخانیی ل جوداكرنا دەولەتێ دگەرن[36] ، دناڤ ناڤێن لیستێ دا

جەلادەت بەدرخان ئێك ژ ئەوان كەسايەتيان بو كەفتيە لژێر ئەڤێ بريارێ، لەورا جەلادەت بەدرخان بەرەف وەڵاتێ ئەلمانيا ڤە دچيت [37]، ل ئەلمانيایێ بەردەوامی دا خواندنا خوە يا ياسايێ، و ل دەمێ سەرهلدانا شێخ سەعيدێ پيران ل سالا 1925سەرهلدای، جەلادەت بەدرخان دەست ژ هەمی ئەرك و كارێن خوە بەردا ژبوهندێ تەڤلی سەرهلدانێ ببيت[38] ، و ل سالا 1926 ژبەر نەخوەشيا بابێ خوە ڤەدگەريت بەيروتێ و پاشی ل سالا 1927 ب هاريكاريا رەوشەنبير و كەسايەتيێن كورد كومەلا (خويبون)ێ دامەزراند[39].

جەلادەت بەدرخانی رولەكێ ديار دبزاڤا رەوشەنبيريا كوردی دا گێرايە، ژوانا دانانا (ئەلف و بێيا كوردی)، ل 15 گولانا 1931 (گوڤارا هاوار) دەركريە و (57) هژمار ژێ دەرچوون، هەروەسا ل 1 نيسانا 1942 (گوڤارا روناهی) دەركريە و (28) هژمار ژێ دەرچووينە، زێدەباری هژمارەكا دی يا بەرهەمان [40].

جەلادەت بەدرخان، ل سپێدەهيا 15 تيرمەها 1951 ل دەمێ كاری ب بويەرەكا خەمگين ل گوندێ (هێجانە) نێزيك ديمەشقێ ب دوراتيا 35 كيلومەتران [41]، لسەر كاری دكەڤيتە د بيرێ دا و وەغەرا دوماهيێ كر [42].

تەوەرێ دووێ

رولێ جەلادەت بەدرخانی د بز اڤا (مەلاتيێ) دا 1919 ب دژی كەماليـا

بزاڤا مەلاتيێ ئێكەم بزاڤا كوردان بو ب دژی كەماليستان ل باژێرێ مەڵاتيێ [43] ل هاڤينا 1919، جەلادەت بەدرخانی ڕولەكێ بەرچاڤ دگەل مەيجەر نوئيلی گێرای [44]، بزاڤا مەڵاتيێ ل هاڤينا 1919 ئێك ژ بويەرێن گرنگ بو يێن جەلادەت بەدرخانی چالاكانە پشكداری تێدا كری، لدور بويەرا مەلاتيێ يە ل سالا 1919 مستەفا كەمال د پەرتوكا خوە يا نوتك **(Nutuk)** دبێژيت:" د مێژوويا مەدا بويەرەك گرنگ درێيا بزاڤا مەدا هەيە ئەوژی بويەرا مەلاتيێ"، يان بويەرا عەلی غالب، بويەرا مەيجەر نوئيل ب ناڤێن جودا دژێدەران دهێتە گوتن، بو ماوێ سێ مەهان يا بەردەوام بوو[45] ، هەر ئەڤ بويەرە بو ئێك ژئەوان ئەگەرا پشتی ب هێزبونا كەماليستان دەستهەڵات گرتيە دەست بريارا سێدارەدانێ بو جەلادەت بەدرخانی دەربێخن [46].

پشتی ئەوێ گەشتا مەيجەر نوئيلی ئەنجامدای [47]، ل 23 تيرمەها 1919 مەيجەر نوئيل ب فروكێ دچيتە بەغدا، ل 19 تەباخێ دچيتە باژێرێ حەلەبێ و دهەمان روژدا چاڤ ب جەلادەت بەدرخان و كاميرانی دكەڤيت كو ژ ئيستانبولێ هاتبوونە حەلەبێ [48]، هەر ل حەلەبێ ليژنێ چاڤ ب ئەكرەم جەميل پاشا دياربەكری[49] دكەڤيت، ژبەر بەرژەوەنديا نەتەوی نەيا كەسوكی [50]، لسەر داخوازيا نوئيلی ئەكرەم تەڤلی رێكخستنێ دبيت، هەروەسا عەبدولرەحيم رەحيمی هەكاری [51] وەكو ماموستايێ زمانێ كوردیێ بو نوئيلی دگەلدا بەشداردبو[52] ، دگەل پارێزەر فائيق تەوفيق (فائيق تاپو)ژ سلێمانیێ[53] پێكڤە سەرەدانا دەڤەرێن كوردی ل روژهەلاتا ئەنادولێ بكەن و ئاراستەيێن وان بزانن [54].

ئەكرەم جەميل پاشا دبێژيت:" پشتی دوو روژان ژهەڤديتنا مە، ئەم ژ حەلەبێ دەركەتين و پشتی سێ روژان ئەم گەهشتين زوزانێن عنتابێ، ل هەر گوند و جهێ ليژنا ناڤهاتی دگەهشتێ رێزەكا مەزن ل مە دهاتە گرتن ب چاڤ دهاتە ديتن كو ئەڤێ گەشتێ كاريگەريا خوە لسەر نوئيلی هێلايە، پشتی پێنج روژان[55] جەلادەت بەدرخان و نوئيل دگەل كەسايەتيێن ناڤهاتی و پازدە سيارێن كوردی دگەهنە باژێرێ مەڵاتيێ"[56].

ل ئيلونا 1919 مستەفا كەمالی ب نهێنی ڤە تلگرافنامەك بو سەركردايەتيا فەيلەقا سێزدێ ل دياربەكرێ هنارت و فەرمانا گرتنا جەلادەت بەدرخانی و هەڤالێن وی دابو [57]. پشتی گەشتەكا سەخت و درێژ ژ باژێرێ حەلەبێ بو مەڵاتيێ، ل 5 ئيلونا 1919 جەلادەت بەدرخان و هەڤالێن دگەلدا گەهشتنە دناڤ باژێرێ مەلاتيێ بخوە دا و ل دەسپێكێ هيچ كاربدەستەكێ پێشوازی لێ نەكر، بەلكو هەر ژهاتنا وان دهايدار نەبوون و ل جهێ ناڤهاتی هـەوالـەك گەهشتە وان كو فەرماندەيێ يەكا سێزدێ (جەودەت بێك) [58] ل

دیاربەكرێ بناڤێ حكومەتا توركیا بروسكەیەك دایە دەستێ هەموو كاربدەستێن مەلاتیێ ژبو گرتنا جەلادەت بەدرخانی و ئەوێن دگەلدا، هەركەسێ دەستێوەردان و ئاژاوەگێرێێ دروست بكەت حكومەتا توركیا ژێ بەرپرسە و ناڤێ ئەندامێن كومەلێ رێزكرن و دسەرێ لیستێ دا ناڤێ جەلادەت بەدرخان بوو، دگەل عەلی بەگ بەدرخان، كامیران بەدرخان، ئەكرەم جەمیل، عەبدولرەحیم ئەفەندی[59].

ل 2 ئیلونا 1919 مستەفا كەمال گەهشتە باژێرێ سیواسێ، ل 4 ئیلونێ كونگرەی دەسپێكر[60]، مستەفا كەمالی د كونگرەی دا خوباكر كو یێ هایدارە ژ هاتنا مەیجەر نوئیلی بو مەلاتیێ [61] و هاتنا وی ببو بابەتەكێ گەرم و گورێ كونگرەی، ژبەر ئەڤێ یەكێ مستەفا كەمال د داخوبانیەكا خوە یا كونگرێ سیواسێ دیاردكەت كو:"وی زانیاری و ئاگەهی هەنە ژ مەها تیرمەهێ ڤە[62] سیخورەكێ بریتانی بناڤێ (مەیجەر نوئیل) كوردان هانددەت ب دژی دەستهەلاتێ و ژێكڤەكرنا وەلاتی، دگەل ویدا جەلادەت و كامیران بەدرخانی و ئەكرەم جەمیل پاشا دگەل خەلیل بەگ بەدرخان مامێ جەلادەتی و دگەل والیێ ئەلازیغێ پلانا دادنن ب دژی كەمالیا داكو هێرشی وان بكەن ل سیواسێ، دهەمان دەمدا مە بریارا پێرابون و ئامادەباشی كریە بو هەر كارەكێ پێدڤی"، لدور گوتنا ئەتاتوركی جڤاتا كونگرەی دبێژێ: "... یا پێدڤی بیت ئەوێ بكە" [63]، هەروەسا دەنگوێ ئەوێ چەندێ هەبوو كو موتەسەرفێ (پارێزگارێ) مەلاتیێ خەلیل بەگ بەدرخان یێ كو ب كوردینیا خوە بەرنیاس هێزەكا چەكداری یا پێنج سەد سیاری دروستدكەت بو هەمان مەبەست [64].

دبەلگەنامەكێ دا كو ژلایێ وەزارەتا نافخو یا توكیاڤە دەرچوویە تێدا هاتیە:" ژمەلاتیێ بو ویلایەتا ئەلازیغێ سەید غالب، ل 9 ئیلونا 1919 هێژایێ نوئیل دگەل جەلادەت بەدرخانی و كەسانێن ناڤهاتی ل كوردستانێ هاتن و چونێ دكەن و كار ژبو دەولەتەكا بیانی (بریتانیا) دكەن و هاتیە دیاركرن كو موتەسەرفێ مەلاتیێ ئێكێ بەدرخانیە و دناڤ دەستێن نوئیلی دا دوكیومێنتەك هەیە و پروپاكندا ب دژی دەولەتێ و پارچەبونا وێ دكەت،دڤێت دیفچونەك بو بهێتە كرن"[65].

ل شەڤا 7 و 8 ئیلونا 1919 مستەفا كەمال دبێژیت:" من فەرمان دا ئلیاس بێكی سەروكێ تیپا پازدە یا ئالازیغێ ب گرتنا خیانەتكاران و هەتا حكومەتا ئیستانبولێ ژی دەست دئەوێ خیانەتێ دا هەیە...، و پاشی من ب تلگرافەكێ پەیوەندی ب جەمال بێكی سەروكێ فەوجا دوازدێ یا مەلاتیێ كر و گووتێ :"... لدیف زانیاریێن مە هژمارا وان كەسان پازدە هەتا بیست كەسانە، لەورا دڤێت ئەو كەسێن رەڤین هەرئێك ژ (نوئیل، جەلادەت بەدرخان، كامیران، عەلی غالب، ئەكرەم جەمیل) بهێنە گرتن و پاشی رەوانەكرن بو سیواسێ..."وەسا دیارە گرتنا جەلادەت بەدرخانی و هەڤالێن وی ل ئەوی دەمی كارەكێ ب زەمحەت بو، و دشیانێن جەمال بێكی دا نەبوو ئەڤێ كاری ئەنجام بدەن، لەورا پەیوەندی ب فەیلەقا سێزدێ هاتە كرن ژبو گرتنا جەلادەت بەدرخانی و هەڤالێن دگەلدا [66].

هەرچەندە ل ئەوی دەمێ مەیجەر نوئیل گەهشتیە مەلاتیێ دیاركر كو ب فەرمانا حكومەتا سولتان وەحیدودین (1918 – 1922) و بابولعالی هاتیە دەڤەرێ ژبو زانینا سەرژمێریاریەكێ [67] لسەر تورك و كورد و ئەرمەنان، لەورا پشتی هینگێ پێشوازیەكا باش ژلایێ موتەسەرفێ مەلاتیێ خەلیل رەحیم بەگێ بەدرخانی[68] ڤە هاتەكرن، خەلیل بەگ مامێ جەلادەت و كامیران بەدرخانی بو [69].

د ب گەهشتنا جەلادەت بەدرخانی بو مەلاتیێ روژانە ل دەمێ سپێدەهیان دگەل مەیجەر نوئیلی سەرەدانا سازیێن حكومەتێ دكرن ژبو وەرگرتنا زانیاریان لسەر هژمارا كورد و ئەرمەنان و دنفیساندن [70]. نوئیل دیاردكەت ل مەلاتیێ زوربەیا خەلكێ وێ ب رێژا 75 بو 80% كوردن و هەستەكێ كوردایەتیێ بلند هەبو [71]. لدویف دا بریارا گرێدانا كونگرەكێ ل گوندێ (شێرو) [72] كو بیست كیلومەترا ژ مەلاتیێ دویرە هاتە دان ب سەرپەرشتیا رێبەرێن كوردان و دكونگرێ ناڤهاتی دا خەلیل رەحیم بەگ وەكو حاكمێ كوردستانێ هاتە دانان

بناڤێ (لیژنەیا بەرگریێ ژماڤێ كوردان)، و ل پشترا نامە بو سەروك هوزێن كوردا هاتنە رەوانەكرن[73] ، تێدا هاتبو:" كورد ب ئەگەرا بن دەستی و زۆرداریا كاربدەستێن توركان ل كوردستانێ ئێدی ب كوێلایەتی رازی نابن..." [74].

ل ئەوی دەمی مەڵاتیە بنگەهەكێ سەرەكیێ ڤەلڤینێن نەرازیبونێن كوردا بو[75] ، هەروەسا (هوزا ڕەشوانا) [76] ل مەڵاتیێ هوزەكا مەزن و بەرنیاس بو، لەورا پەیوەندیێن خورت دناڤبەرا مەیجەر نوئیل و هوزا ڕەشوانا دروستبون[77] ، دتلگرافنامەكا ئوسمانی دا كو ل باژێرێ سیرتێ ب هژمارە (652) دەرچوویە، تێدا هاتیە:"بەرێز جەلادەت خزمەتكار و (كورێ) ئەمین عالی بەدرخان دگەل برایێ خوە هاتینە هەتا (دەڤەرا خوی) ل قەزا شرناخێ ڤە لناڤ هوزێن رەشوانا و ل وێرێ چەند نامەك هنارتینە بو چەند كەسایەتیان ل دەڤەرێ داكو بەشداریێ دپروژێ واندا بكەن.. [78]، دئەڤێ كاودانی دا جەلادەتی هەمی هەولدان گرتینە بەر ژبو ئێكرێزیا دناڤ هوزێن كورداندا و پەیوەندی ب وان كریە" [79].

ئەكرەم جەمیل دبێژیت:"... پشتی چار روژان ژمانا مە ل مەلاتیێ روژەكێ ب شەڤ و نەپەنی ئەو كەسێ تلگرافنامە بومە دئینان هات و گوتە من دتلگرافنامەكێ دا مستەفا كەمالی بریارا هێزەكێ دایە ژ ئەلازیغێ [80] و سیوەركێ و دگەل بەشەك ژ ئەفسەرێن سیواسێ[81] لسەرمەدا بگریت...، لەورا ئەم دەركەتین بەر ب چیایێن باشورێ روژئاڤایێ مەڵاتیێ چوین، پشتی دوو سێ كیلومەتران ژباژێری دوركەتین و نێزیكی چیایی بوین، كوما مە ژ هەڤدە كەسان پێكدهات، بتنێ حەفت كەسان تڤەنگ هەبون و د دەستێ هەر ئێك ژ جەلادەت بەدرخان و مەیجەر نوئیلی دا دەبانجەك هەبو... " [82].

ل10 ئیلونا 1919 دەنگ و باس گەهشتنە مستەفا كەمالی كو جەلادەت بەدرخان و هەڤالێن وی رەڤینە بو زوزانێن (حاجی بەدری ئاغا) سەروكێ هوزا ڕەشوانا و ل وێرێ دێ بەرهەڤی هێنە كرن ژلایێ هوزا ڕەوشوان و كوردان ڤە ژبو خوە ئامادەكرنێ بو شەڕی دژی كەمالیستان، لەورا مستەفا كەمالی ژێ خواست بكەڤنە ل شوپا وانا یا پێدڤی بیت بكەن ژ بو گرتن و دەستەسەركرنا وان، دهەمان روژدا ل 10 ئیلونێ زانیاریێن خوە كو ژ چەند خالان [83] پێكدهاتن بو ئلیاس بێكی هنارتن و دخالا ئێكێ دا داكوكی لسەر گرتنا ئەوان كەسا كر یێن رەڤین مەرەم پێ (جەلادەت بەدرخان و نوئیل و هەڤالێن وان)، و پاشی ل 11 و 12 ئیلونێ دەنگ و باس بو مستەفا كەمالی چون كو پارێزگار و هەڤالێن دگەلدا گەهشتینە گوندێ (راكا) كو پێنج دەمژمێرا ژ مەڵاتیێ دویرە، كورد ل ویرێ كومبوینە و هوزێن كوردی ژ سیوەرك و دێرسمێ بەرەبەرە دگەهنێ و بەرهەڤی دهێنە كرن ئێكەمجار هێرشی هێزێن كەمالیستا بكەن ل مەڵاتیێ و كارەساتا بسەرێ توركا بینن و ئالایێ كوردی بلند بكەن و پاشی هێرشی سیواسێ بكەن، چونكی ئەو رەفتارێن تورك دكەن كێمكرنەكا مەزنە بو پارێزگارێ مەڵاتیێ و كوردان، هەر چ حاجی بەدری ئاغا بو داخواز كر كورد ئالایێ كوردی ل مەڵاتیێ و كوردستانێ بلند بكەن، دگەل كومەكا مەرجان ب شێوێ خالان [84] بو كەمالیستان هنارتن و ئێك ژ ئەوان خالا دیاردكر پێدڤیە خەلیل رامی بەدرخان هەربمینیت پارێزگار...، لێ ئلیاس بەگ و هێزێن كەمالیستا ب بریارا مستەفا كەمالی ب مەرجێن وان رازی نابن و دیاركر دێ ب توندی بەرسینگێ هێزێت كوردی گرن [85].

كەمالیان پێشبینی دكر ل مەلاتیێ شورەشەك ل هەمبەر وان ب روی بدەت و رەنگە دشیان دا نەبیت بەرسینگێ وێ بگرن، ل 12 ئیلونا 1919 سەروكێ هەواڵگیریا بریتانی (میرالای كولونیل بێل - **Bell**) ژ حەلەبێ هاتە مەڵاتیێ، دیاركر كو حكومەتا ئینگلیزی چ زانیاری ژ بویەرا ناڤبری نینن و دێ ڕاپرسینێ دگەل مەیجەر نوئیلی كەن[86] ، دهەمان دەمدا كولونیل بێل سەرەدانا جەلادەت بەدرخان و كامیران هەڤالێن وان ل چیایێ كاختا كر چونكی وی دزانی ئامادەكاریان دكەن بو شورەشێ ب دژی مستەفا كەمالی، داخواز ژ كوردان كر خوە ژ شورەشێ بدەنە پاش و سوزدا دێ هەڤپەیمان مافێن كوردان بەرچاڤ وەرگرن و بێ شەڕ مافێ خوە بدەست بێخن، هەرچەندە نەتەوەپەروەرێن كوردان چ باوەری ب سوز و پەیمانێن توركا نەبو، لێ مخابن كورد ب

فێلێن توركا و خاپینوكێن دەولەتێن ئەوروپی هاتنە بسەردابرن[87].

ل 13 ئیلونا 1919 كاربدەستێن توركان دناڤ مەلاتیێ بەرهنگاری كوردا بوون و هەلگرتنا چەكی ژوان قەدەغەكر، رەوشەكا ئالۆز و ئاوارتە دروستبو و ب زەحمەت بو جەلادەت بەدرخانی و هەڤالێن دگەلدا بەردەوامیێ ب گەشتا خوە بدەن، لەورا هوسا دیت باشترین رێك بو كومەلا وان دووبارە ڤەگەرینە حەلەبێ [88].

ژئەڤا بوری دیاردبیت كورد ل دەڤەرا مەلاتیێ دهەڤگرتی بوون ژبو كوردستانەكا سەربخو ب پشتگیریا خەلیل بەدرخانی [89]، لەورا بزاڤا كوردی یا مەلاتیێ مەترسیەكا تایبەت و مەزن ئێخستە لسەر كەمالیا، چونكی بزاڤا كوردی دەسپێكر و پێشكەت ل ئەوی جهێ بزاڤا كەمالیستان لێ خورت كو ل روژهەلات و ناڤەراستا ئەنادولێ بو، هەمی هەولێن خوە ئێخستنەبەر بو ژێكجوداكرنا كوردان هەر ژ دەسپێكێ بەری ژدەستان دەربكەڤیت [90].

ل دوماهیێ مستەفا كەمال شیا جوداهی بێختە دناڤبەرا كوردێن مەلاتیێ و دێرسمێ دا و هەڤكاریا هەڤدونەكر[91] ، ب پیلانێن خوە دووبەرەكی ئێخستێ و سەرەرا نەبونا هیچ پشتەڤانیەكێ ژ هوزێن دەوروبەر، نە ئێكرێزیا كوردان و هەلویستێ ئینگلیزان یێ نەرێنی بەرامبەر كوردان بزاڤێ سەرنەگرت [92] و ئەندامێن وێ هەرێێك ب لایەكی ڤە چو، عەلی غالب چو ئورفایێ و پاشی حەلەبێ [93] و خەلیل بەدرخان بەرەف بەیروتێ چو[94].

سەبارەت گرتنا جەلادەت بەدرخانی و برایێ وی كامیرانی كو دگەل مەیجەر نوئیلی بوون ب خائین و وەلاتفروش هاتنە نیاسین و د لاپەرێن (روژناما سیواس - **Sivas Gazetesi**) دا هاتبو نڤیسین:"..خائینێن مینا جەلادەت بەدرخانی و هەڤالێن وی یێن هەمی كورد فروتین بەرامبەر هندەك زێرێ بریتانی، دڤێت بگەهنە سزایێ خوە، ب حوكمێ مللەتی..."، هەر لدویف هندەك زانیارێن روژناما ناڤهاتی بریتانیا پازدە هزار پارچێن زێری دابونە سەروكێ پولیسا نورەدین بەگ ژبو مەرەمێن پروپاكندێ، سەرەرای وێ چەندێ كو سەركردایەتیا بریتانیا ل ئیستانبولێ چ پەیوەندیێن موكم ب رووبدانا مەلاتیێ نەبو، لێ نەتەوەپەرورێن تورك دئەوێ باوەرێ دابون كو ئەڤە پیلان و دەستێوەردانێن بریتانیە و دخوازن ب سەرپەرشتیا مەیجەر نوئیلی كوردستانەكا سەربخو ب دامەزرینیت [95].

گومان تێدانینە كەمالیستان دیتن و هەلویستەكێ نەجوان بەرامبەر جەلادەت بەدرخان ب سەبارەت بوویەرا مەلاتیێ هەبو، چونكی كار ژبو دوزا گەلێ كورد و كوردستانێ دكر، توركا ب چاڤێ نەڤیان و خیانەتێ بەرێخوەدایێ، لێ بەلێ لدەف كوردان جەلادەت بەدرخان ب كەسەكێ وەلاتپارێز و خەمخورێ دوزا كوردی دهاتە نیاسین، نەخاسمە كوردپەروەرێن كوردان دیتنەكا جوان و نەتەوایەتێ بو جەلادەت بەدرخانی دماوێ ناڤبری دا هەبو.

پشتی ژناڤچونا بزاڤا مەلاتیێ بەشەك ژ كوردان ب باشی دخوە گەهشتن، كو دڤێت ب رێیا بزاڤ و شورەشێن چەكداری ل هەمبەر كەمالیستان براوەستن و دەرئەنجامێ وێ سەرهلدانا دێرسمێ 1920 - 1921 [96]بو یا بەرنیاس ب (سەرهلدانا كوچگێری - **Koçgiri**) [97].

تەوەرێ سێ

رولێ جەلادەت بەدرخانی د ئاراستەكرنا سیاسەتا كومەلێن كوردی ب دژی بز اڤا كەمالی

پشتی كو ل 16 ئادارا 1920 ئیستانبول ژئالیێ هێزێن بریتانی ڤە لژێر فەرمانداریا ژەنەرالْ (هنری ولسن) ب لەشكەر هاتە داگیركرن [98]،رەوشەكا نەسەقامگیر و ئاوارتە دروستببوو[99] ، ئەڤێ یەكێ دەرفەتەك ژبو مالْباتا بەدرخانیا رەخساند، ل نیسانا 1920 بریارا دامەزراندنا كومەلەكێ بدەن بناڤێ (كومەلا خێزانی یا بەدرخانیان) ب سەرپەرشتی و سەروكایەتیا ئەمین عالی بەدرخان و رەشنڤیسێ رێڤەبرنا كومەلێ ژلایێ جەلادەت بەدرخانی ڤە هاتیە نڤیسین و تومارکرن. سەرەرای وێ یەكێ ئەمین عالی و كورێن خوە

جەلادەت بەدرخان و کامیران مژویلی کارێ سیاسەتێ بوون لێ گرنگی دایە کێشێن خێزانی و لسەر ئەڤێ بنەمای کومەلا ناڤهاتی دامەزراند[100].

کومەلا خێزانی یا بەدرخانیان (هـەژدە) کومبونێن خێزانی ئەنجامدانیە [101]، جەلادەت بەدرخان ئەندامەکێ زورێ پێگیربو ب ئەڤان رونشتنان، ژبەر ئەڤێ یەکێ ژسەرجەمێ هەژدە رونشتنا جەلادەت بەدرخان وەکو ئەندام چاردە جاران پشکداربوویە [102].

ژدەرئەنجامێ ئەوان ناکوکیێن دناڤ کومەلا تەعالی کوردستاندا بووین،ل 20 گولانا 1920 [103] کومەلەکا دی بناڤێ کومەلا تەشکیلاتا جڤاکی یا کوردیدا [104](کرد تشکیلات اجتماعی جمعیتی - **Kürt Teşkilati Içtimmaiye Cemiyeti**) ب سەروکایەتیا ئەمین عالی بەدرخان و مەمدوح سەلیم بەگ [105] و کەمال فەوزی [106]و جەلادەت بەدرخان و کامیران[107] و دگەل چەند کەسانێن دی ل ئیستانبولێ دامەزراند [108]، دچارچوڤێ کومەلێ دا جەلادەت بەدرخان وەکو ئێك ژ دامەزرێنەر و ئەندامێن چالاك رولەکێ سیاسیێ باش لەیزاندیە [109]،د بەلگەنامەکا ئینگلیزی دا ب ئەڤێ شێوەی، کونستانتینپوڵ/ 6 گولانا 1920... بو بەرێز جەنابێ کۆمیسەرێ بلندێ بریتانی هاتیە هنارتن کو تێدا بەحسی ئاگەهداربونا بریتانیا لسەر دامەزراندنا (کومەلا تەشکیلاتا جڤاکی) کریە دگەل ناڤ و ئیمزایێن پشکدارێن کومەلێ و ناڤێ جەلادەت بەگ بەدرخان ژ دیاربەکر وەکو نڤیسەرێ کومەلێ هاتیە [110] دگەل هژمارەکا باشا رەوشەنبیرێن کورد پەیوەندی ب کومەلا ناڤهاتی کر [111] مینا عەبدوللا جەودەت، کامیران بەدرخان، ئەکرەم جەمیل پاشا [112]، فەرید بەگ، شوکری بەگ بابان، مەولانزادە رفعەت... گەهشتنە دناڤ رێزێن کومەلێ دا و دەولەتێن زلهێز هایدارکرن ب سەبارت ڤەکرنا ئەڤێ کومەلێ ل ئیستانبولێ و پاشی رێکخستنێن ئەڤێ کومەلێ لقێن خوە بەرفرەه دکەت ل کوردستانێ نێزیکی سێزدە لقا هەبوون[113] ،روژنامەك بناڤێ (ژین - **Jîn**) روژانە دەردکر، هزروبیر و ئارمانجێن کومەلێ تێدا دهاتنە بەلاڤەکرن[114] ،چالاکیێن کومەلێ دبەردەوامبون هەتا سالا 1927 [115].

هەر دچارچوڤێ چالاکی و خەباتێن جەلادەت بەدرخانی دکومەلا تەشکیلاتا جڤاکیا کوردی دا، پشتی کورد هاتینە خاپاندن ژلایێ تورکان ڤە و هەولێن کوردان یێن بەردەوام خوە نێزیکرنا وانا ل بریتانیا، لگۆر بەلگەنامەیەکا بریتانی ل 13 گولانا 1921 د راپورتەکێ بەحسکریە کو ئەمین عالی بەدرخان دگەل جەلادەتێ بەدرخانێ کورێ خوە ل 25 نیسانا 1921 سەرەدانا (مستر رایان) ل باڵیوزخانا کومسیونا بریتانیا ئیستانبولێ کریە و ئەمین عالی و جەلادەتی بو دیارکریە وان و هەڤالێن وان یێن کومەلا تەعالی کوردستان پەیوەندی ب یونانستانیا کریە ل قوستەنتینیە (ئیستانبول)، ب هەڤرا دهەڤپشکن ژبو دروستکرنا رێکخستنەکێ کو ب دژی کەمالیستان بجەنگن، دهەڤپەیڤینێ دا ئەمین عالی داخواز ژ مستر رایانی کر هاریکاریا وان بکەت و رێکێ پێ بدەت ئەو و زاروکێن خوە بچنە موسڵ و ل وێرێ رێکخستنا خوە ئامادە بکەن ب دژی کەمالیستان، لێ مستر رایان لسەر داخوازیا وانا رازی نابیت دوی سەروبەری دا و پشتگیریێ ژی ل هزرا وی ناکەت، چونکی بریتانیا نەدخواست کێشا بو خوە دروستبکەت، بتێ گوتە ئەمین عالی و جەلادەتی بو سەرەدان بەدرخانی دشێن بچنە موسڵ [116]، بریتانیا یا ئاگەهداربو لسەر ئەوان پەیوەندیێن دناڤبەرا کوردا و یونانیان دا، لێ سەرچاوێن بریتانی خویادکرن دئەوێ هاوکێشا سیاسی دا پتر کورد د زەرەرمەندن، ژبەر ئاستەنگیێن نەتەوی و ئاینی دناڤبەرا واندا [117].

تەوەرێ چارێ
بهێزبونا بز اڤا کەمالی و دەرکەفتنا جەلادەت بەدرخانی ژئیستانبولێ

دشەرێ سەربخویا تورکیادا(1919 - 1923)، هەر ل دەسپێکێ مستەفا کەمال شیا هەڤسوزیا کوردان بو لایێ خوە بکێشیت و ئاماژە دا یەکسانیا دناڤبەرا تورك و کورداندا ب خەبات و برایەتیا هەڤپشك دناڤبەرا هەردوو مللەتان دا[118] و کورد بخوەژی وەکو مللەتەکێ دەولەتا ئوسمانی بەشداری شەری بون ژبو بدەستخستنا ئوتونومیەکێ، لێ بەلێ خرابتر دشەری دا دەرکەفتن [119]،

ب ئەڤی شێوەی و پشتی بهێزبونا كەمالیا، ل 1 چریا ئێكا 1922 مستەفا كەمالی دجڤاتا نشتیمانیا توركی دا راگەهاند:"ئەو دەولەتا مە دامەزراندی دەولەتەكا توركیە" [120]، ب شێوەكێ ئاشكرا رەگەز پەرستیا توركا دا بەرچاڤ [121]، ب ئەڤێ سەركەفتنێ كەمالیستان خوە بتنێ هێزا ئێكێ یا دەستهەڵاتدار ل توركیا دیت و نەخاسمە پشتی ئیستانبول ڤەگەریایە باوەشا توركیا و ئارمانجا وان هاتەجە [122] و ئێدی كەفتنە سیاسەتا خوە یانوی، لەورا دشەرێ سەربخویا توركیادا هیچ بەر كوردان نەكەت، بەلكو ئایدولوژیا كەمالیزم بسەر كوردان سەپاند و كورد ب توركێن چیایی دانە نیاسین[123].

پشتی لەشكەرێ كەمالی ب رێبەریا مستەفا كەمالی چووینە دناڤ باژێرێ ئیستانبولێ دا ل سالا 1922حاشای ژ مافێ گەلێ كورد كر، دچارچوڤێ سیاسەتا خوە یا نوی دا بریارێن توند دەركرن، ژوانا دەركرنا بریارا كوشتن و دویرئێخستنا وەلاتپارێزێن كورد[124] ، ئەڤ بریارا هە ب تایبەت لسەر ماڵباتا بەدرخانیان بوو، ژبەر كو وان دگووت بەدرخانیی ل جوداكرنا دەولەتێ دگەرن [125]، دناڤ ناڤێن لیستێ دا جەلادەت بەدرخان ئێك ژ ئەوان كەسایەتیان بو كەفتیە لژێر ئەڤێ بریارێ، مستەفا كەمالی بریارا سێدارەدانێ بو ئەمین عالی بەدرخان و هەر پێنج كورێن وی جەلادەت، كامیران، سورەیا، سەفدەر، تەوفیق[126] و كورێ سورەیایی یێ مەزن حەقی دەركر ب تومەتا وەلاتپارێزی و خەباتا وان یا ب هەڤدژی سیاسەتا توركیا، لەورا ئەڤ میرە وەلاتێ توركیا و ئیستانبولێ بجە دهێلن و خوە دگەهینن وەلاتێ مسرێ و پاشی جەلادەت بەدرخان، كامیران، سەفدەر، تەوفیق، حەقی د رێیا سوریێ را بەر ب وەلاتێ ئەلمانیایێ ڤە دچن [127].

ل پاییزا چریا ئێكا 1922 جەلادەت بەدرخان گەهشتە وەلاتێ ئەلمانیا [128] و ل باژێرێ (میونخ - **Munich**) ئاكنجی بوو، جەلادەت بەدرخان ئەگەرێ رەڤینا خوە ژتوركیا بو ئەلمانیایێ ژبو روژهەلاتناس (كارل سوسهایم - **Karl Süssheim**) ڤەدگێریت، پاشی سوسهایمی دروژانێن خوەدا نڤیسینە كو:"جەلادەت بەدرخان و ماڵباتا وی هاتبونە گونەهباركرن لسەر خەباتا وان یا كوردایەتیێ، بزاڤا مەڵاتیێ"، لەورا بریارا سێدارەدانێ ژلایێ دادگەها سیواسێ ڤە بو دەرچوو [129]، سوسهایم ئەوێ چەندێ ژی روندكەت كو ئوسمانی و توركان خوە نێزیكی جەلادەت بەدرخانی نەدكر ژبەر ئەوی حوكمێ دادگەها سیواسێ بو دەركری [130].

چوونا جەلادەتی بو ئەلمانیا سەردەمێ خوشی و گوزەرانیا وی و برایێن وی بدوماهی دهێت[131] ، و لدور سەروبەرێ كوردستانێ ل سالا 1922 جەلادەت زور خەمگین دبیت و دبێژیت :"ئەز و برایێ من كامیران شەپرزە بوین و شكەستین، مە كوردستان دبن بارەكێ مەزن دا هێلا" [132]، ل سالا 1923 بێ ئامادەبونا جەلادەت بەدرخانی و كامیرانێ برایێ وی و ژبەر دژایەتیا وانا بو بزاڤا كەمالیستان حكومەتا توركیا بێ ئامادەبوونا وانا بریارا كوشتنێ بو دەرئێخست [133]، كەمالیست ل ئەڤێ یەكێ ژی نەراوەستیان، بەلكو پاشناڤێ ماڵباتا بەدرخانیان ژی ل توركیا گوهارتن بو (چنار) و یێ هندەكێن دی كرە (كوتای) و یێن ژدەرڤەی توركیا مینا مسرێ پاشناڤێ وان كرە (والی) [134].

ئەنجام

پشتی دیڤچوون و نڤیسینا ئەڤێ ڤەكولینێ، ئەم گەهشتین چەند ئەنجامەكان ژوانا:

1. ژبەركو ژبەری شەرێ جیهانێ ئێكێ، جەلادەت بەدرخان زورێ كاریگەربو ب ئایدولوژیا ئوسمانپارێزێ و ئەڤێ ئایدولوژێ باندورەك مەزن لسەر ژیانا وی هەبوو، لێ پشتی شەری و سەرهلدانا بزاڤا كەمالیستی، هەلویستێ وی دهێتە گوهورین و ب شێوەكێ باش ل هەمبەر توندرەویا توركان دراوەستیت.

2. پشتی ب دوماهی هاتنا شەرێ جیهانێ ئێكێ جەلادەت بەدرخان وەكو ئێك ژ چالاكترین سیاسەتمەدارێن كورد بەرچاڤ دبیت و رولەكێ كاریگەر دبزاڤا رزاربخوازیا كوردی دا دگێریت، هەروەسا بشێوەكێ ئاشكرا وەكو نەتەوەپەروەرەكێ كورد بەردەوام دبیت.

3. جەلادەت بەدرخان شیا رولەکێ باش دکومەل و رێکخراوێن سیاسی دا بگێریت، ئەندامەکێ چالاك و دیاربو دبیاڤێ سیاسی دا دماوێ کەمالیستان دا.

پشتی ب سەرکەفتنا بزاڤا کەمالیستی، رولێ وی یێ چالاك و کاریگەر دەما بەرەف ئەلمانیا دچیت ل وێرێ ژی دەستان نا داهێلیت و بەردەوام ژپێخەمەت دوزا گەلێ خوە کاردکەت و سیاسەتا راستەقینەیا بزاڤا کەمالی بو روژهەلاتناس و مێژوونڤیسێن بیانی د دەتەدیارکرن.

پەراوێـز

[1] شڤان دەروێش، "ب بیرئانینا وەغەرکرنا میرێ پەیڤان جەلادەت بەدرخان"، گوڤارا سەرهلدان ، هژمارە (6)، دهوك، تیرمەها 1993، ل 51.

[2] لدور ژدایکبونا جەلادەت بەدرخانی، مەنسۆر شلیتا و پارێزەر یوسف مەلك د نڤیسین و پەرتوکێن خوەدا مێژوویا 26 گولانا 1897 ب ژدایکبونا وی د دانن، جەمال خەزنەدار و بەشەك ژ نڤیسکارێن دهەڤرانە لسەر هەمان مێژوو، لگور هندەك بوچون و ڤەکولینێن لسەر بەرهەمێن جەلادەتی بخو هاتینە کرن، دوو مێژوویێن دن ژی دهێنە دانان 1892 و 1894، ب تایبەتی سالا 1894 ژبەرکو جەلادەت دنڤیسینەکا خوەدا بناڤێ (وەرە دوتمام - Were Dotmam) ل شامێ 18 ئیلونا 1934 بو دوتماما خوە رەوشەن خانمێ دنڤیست و تێدا دبێژیت:"دوتمام وەلێ یە، ... ئەز پیربومە.. دناڤ جانێ مندا چل بوهار بشکڤینە،..."، لدیف ئەڤێ نڤیسینێ سالا ژدایکبونا وی 1894، هەر چ سادق بەهائەدین و د. کەمال مەزهەر و محەمەد ئوزون هژمارەکا دی یا نڤیسکاران 26 گولانا 1893 ب سالا دروست یا ژدایکبونا وی د هەژمێرن، سینەم خان کچا جەلادەت بەدرخانی دووپاتی ل ئەڤێ مێژوویێ دکەت، دیاردکەت کو کامیران بەدرخان برایێ جەلادەتی ژدایکبوویێ سالا 1895 و دوو سالان ژ جەلادەتی بچوکترە. د. حسین حبش، نهضة الثقافة الكردية فى مجلة هاوار، ترجمة: دلاور زنكى، قامشلو، 2017، ص ص 56 - 57 ؛ چاڤپێکەفتن دگەل سینەم خان جەلادەت بەدرخان، هەولێر، 28 کانونا ئێکێ 2021؛
Celadet Ali Bedirxan , Were Dotmam , Çapa . Yekem , Istanbul , 2014 , L. 34

[3] Mehmed Uzun, Romana Bîra Qederê, Stockholm, 2002, LL. 11- 15.

[4] سەرهاتیا ژدایکبونا جەلادەت بەدرخانی ژ زاردەڤێ رەوشەن خانم خێزانا ناڤهاتی زورا ب ئازار بوو، دایکاوی سەنیحە خانمێ زور نەخوشی دیت. بنێرە: روشن بدرخان، "جلادت بدرخان كما عرفته، مجله الحوار"، العدد الثانى، قامشلى، أيلول 1993، ص ص 86 - 89؛ ناهیدە رەفیق حیلمی، "ژیانی پرشنگداری میر جەلادەت بەدرخان"، گوڤاری روشنبیری نوێ، هژمارە (139)، سلێمانی، 1997، ل 72؛ كونى رەش، الامير جلادت بدرخان حياته و فكره، تقديم: روشن بدرخان، دمشق، 1992، ص 46؛
Mehmed Uzun, Jêderê Berê, LL. 16-24

[5] Mehmed Uzun, Jêderê Berê, L. 24.

[6] د. اسماعيل محمد حصاف، تاريخ كوردستان المعاصر 1916-1946، الجزءالاول، اربيل، 2017، ص 324.

[7] Konê reş, 40 saliya bîranîna Mîr Celadet Bedirxan, Govara Hêvî, Institut de Paris, 1992, L. 42.

[8] د. حسين حبش، المصدر السابق، ص 58.

[9] نێرگز صادق امین، تایبەتمەندی یا خاندنگەها ئەدەبیاتێن کوردی ل شامێ 1918 - 1960، ناما ماستەرێ یا نەبەلاڤکری، زانکویا دهوك، 2013، ل 124.

[10] صادق بهاء الدين ئامێدی، "جەلادەت بەدرخان"، گوڤارا کورێ زانیاری عێراق دەستەی کورد، بەرگێ حەفتێ، بەغدا، 1980، ل 257.

[11] مەشروتیەتا سالا 1908: ل دوماهیێن سەدێ نوزدێ پێلەکا هزروبیرێن نەتەوا تورکی دناڤ رەوشەنبیرێن تورکان و بتایبەتی دناڤ تەخا قوتابیاندا سەرهلدا، ئەڤ تەخە بەرهنگاری ئوسمانیەتێ و بزاڤا کومکارا ئیسلامی بوون، ئیتحاد و تەرەقی دەستەکێ باش تێدا هەبوو، و دخواستن دەولەتا ئوسمانی بگوهورن بو دەولەتەکا نەتەوی تورکی، سولتان عەبدولحەمید نەچارکر پێگیری و کار ب دستوری بکەت. بنێرە: د. اسماعيل احمد ياغى، الدولة العثمانية فى التاريخ الحديث، الرياض، 1996، ص ص 207 - 212.

[12] Barbara Henning, Narratives of the History of the Ottoman – Kurdish Bedirhani Family in Imperial and post Imperial Context, University of Bamberg, 2018, PP. 347-350.

[13] رۆهات ئەلاکۆم، کوردەکانی ئەستەمبووڵ کۆن 1453 - 1925، وەرگێرانی: ئەحمەد تاقانە، هەولێر، 2005، ل ل 93-94.

[14] Barbara Henning, Op.Cit, P. 364.

[15] ناهیدە رەفیق حیلمی، "ژیانی پرشنگداری میر جەلادەت بەدرخان"، گوڤاری روشنبیری نوێ، هژمار (139)، سلێمانی، 1997، ل 72.

[16] Barbara Henning, Op.Cit, P. 364.؛ جواد كاظم البيضانى، التاريخ والمؤرخون الكرد، بيروت، 2012، ص 149.

[17] مستەفا کەمال پاشا: ل سالا 1881 ل سالونیکا یونانی ژدایك بوویە، بابی وی عەلی رەزا فەرمانبەر بو و دایکا وی خاتون زوبەیدە بو، زورا گرێدای داب و نەریتان بوو و دخواست کورێ ل خواندنگەها ئاینی فێربیت، لێ بابێ وی دخواست ل زانینگەهەکا نوی فێربیت، ل ژێ نەه سالیێ بابێ وی دمریت و دایکا وی سەرپەرشتیێ لسەر دکەت ل سالا 1893 بەردەوامی دایە خواندنا خوە ل قوتابخانە و زانکویێن لەشکەری، ل سالا 1905 پلا یوزباشی

نەقیب بدەستڤەئینایە، خزمەتا خوە ل دیمەشقی دەسپێکریە، دماوێ خزمەتا خوە یا لەشکەری دا چەندین سەرکەفتن ئینانە ل لیبیا و حەلەب و ئەلبانیا هەتا سالا 1915 وەکو قارەمانەکێ نشتیمانی پێشچاڤ دبوو، شیا پشتەڤانیەکا مەزن دناڤ تورکیا دروست بکەت و ب دژی سولتانی ب راوەستیت، جڤاتا نشتیمانی دامەزراندنیە و سەرکێشیا وێ کریە، ل 29 چریا ئێکا 1923 ب زوربەیا دەنگان وەکو ئێکەم سەروک کوماریێ تورکیا و ل سالا 1938 وەغەرکریە. حنا عزو بهنان، التطورات السياسيه فی ترکيا 1919 - 1923، رساله ماجستير غير منشوره، بغداد، 1989، ص ص 36 - 50؛ د. خضير البديری، التاريخ المعاصر لايران وترکيا، الطبعة الثانية، بيروت، 2015، ص 255؛ أندرو مانجو، أتاتورك السيرة الذاتيه...، ترجمه: عمر سعيد الأيوبی، ابو ظبی، 2018؛ د. رضا نور، أتاتورك ورفاقه و نهاية العثمانين، القاهرة، 2019؛

Ilber Ortayli, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Istanbuk, 2018; Şevket Sürayya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal 1922 – 1938, Cild 1 - 3, Remzi Kitabev, 1999; Lord Kinross, Atatürk, Istanbul, 1994.

(18) فارس عثمان، الكرد فی سوريا 1920 - 1946 ، الجزء الاول ، قامشلو، 2019، ص 250.

(19) ب راستی هەلویستێ کوردێن رەوشەنبیر مینا مالباتا بەدرخانیا ژ پشکداریا شەری دگەل هندەك زانایێن ئاینی ب دژی بانگەوازیا جیهادا ئوسمانی بو، لێ بەلێ هندەك ژ شێخێن کوردان فەرمانا جیهادێ ڕاگەهاند و لژێر باندورا ئەڤێ چەندێ پشکەکا کوردان پشکداریەکا کاریگەر دشەری دا کر. عەلی تەتەر توفیق، کێشا کوردی ل باکورێ کوردستانێ... 1918 - 1923، گوڤارا مەتین، هژمارە (114)، دهوك، 2001، ل 34.

(20) هەر ژ دەسپێکێن شەری جیهانیێ ئێکێ ل 1 چریا دوویا 1914 لەشکەرێ سێ ئوسمانی یێ بەرپرسیار ژ چەپەرێ قەفقاسێ، دناڤ ئەڤێ لەشکەری دا یەکەیێن رێکخستی هەبون، هەلبەت جەلادەت بەدرخان ئێك ژبەشدابوویا بوو.

Celâl Temel, Dünya Savaşi Yillarinda 1916 Kürt Tehciri, Istanbul, 2019, SS. 29 – 60 .

(21) Seid Veroj, Du Birayên Bedirxanî Celadet û Kamiran Bedirxan 1913 – 1923, Istanbul, 2018, L. 42 .

(22) صادق بهاء الدين ئامێدی، ژێدەرێ بەرێ، ل 257.

(23) ئەڤ ئاگربەستە ل 30 چریا ئێکا 1918 ل بەندەرێ مودروسێ گزیرتا لیمونوس د دەریاچا ئیجە دا، دناڤبەرا دەولەتا ئوسمانی ب سەروکایەتیا وەزیرێ دەریایی حسێن رەئووف ئوربای و دەولەتێن هەڤپەیمان ب سەروکایەتیا ئەدمیڕال ئارسەر کارلسورپ (A. Carlthorpe) سەرپشکا هەڤپەیمانا بریتانیا و فەرەنسا هاتە ئیمزاکرن ژ بیست و پێنج بەندا پێکدهات، لگۆری ئاگربەستێ دەرگەهێ تەماعکاریا داگیرکرنێ لسەر گرنگترین خالێن ستراتیژی ل هەمبەر دەولەتێن هەڤپەیمان ڤەکر. بو زێدەتر بنێرە: ئێریك جەی . زورچەر، مێژووی هاوچەرخی تورکیا، وەرگێران: د. یاسین سەردەشتی، چاپی دووەم، سلێمانی، 2011، ل 205؛ د. كمال مظهر احمد، كردستان فی سنوات الحرب العالمية الاولی، ترجمة: محمد الملا عبدالكريم، الطبعة الثالثة، بيروت، 2013، ص ص 332 - 334؛ قادر سليم شمو، موقف الكورد من حرب الأستقلال التركية 1919 - 1922، دهوك، 2008، ص ص 44 - 45.

(24) Seid Veroj, Jêderê Berê, L. 48.

(25) Tarik Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 2 Mütereki Dönemi 1918 - 1922, Ilk: Baski, Istanbul, 1986, S. 186.

(26) کومەکا کەسایەتیێن کورد پەروەر بەشداری درێکخستیا تەعالی کوردستاندا کریە، دامەزرێنەر و سەروکێ کومەلێ سەید عەبدولقادرێ شەمزینی بو، ب جێگریا ئەمین عالی بەدرخان، حەمدی پاشا ئەمینداریێ گشتی و سەید عەبدوللا کوریێ سەید عەبدوالقادری هژمێریار بو دگەل کومەکا ئەندامان ژوانا مراد بەدرخان، محمد عەلی بەدرخان، خەلیل رامی بەدرخان، کامیران ژ نەڤیێن بەدرخان پاشای و فوئاد پاشا...، هەروەسا لقێن خوە ل باژێرێن مەلاتیە، ماردین، خرپوت، دیاربەکرێ، ئالازیغێ هەبون، و روژنامەك بناڤێ (کوردستان) ب سەرپەرشتیا محەمەد مهری بەلاڤدکر و جاران ژی کومەلە ب (یانا کوردستانێ) دهاتە نیاسین. احمد تاج الدين، الاكراد تاريخ شعب وقضيـط وطن، القاهره، 2001، ص 96؛ سروه اسعد صابر، کوردستان من بداية الحرب العالمية الأولی الی نهاية مشكلة الموصل 1914 - 1926، اربيل، 2001،، ص 165؛ د. بلەج شيركوه، القضية الكردية ماضي الكرد وحاضرهم، الطبعة الأول، دمشق، 2021، ص 61؛ عەلی تەتەر توفیق، ژێدەرێ بەرێ، ل 36؛ زنار سلۆپی، دوزی کوردستان، وەرگێران: فەیزوڵلا برایم خان و بارزان وەهاب، چاپی سێیەم، دیاربەکر، 2004، ل ل 64 - 67؛

ESLÎXAN YILDIRIM, DI SEDSALA 20' AN DE KURDISTAN Û SÎNOR, CILD: YEKEM, ISTANBUL, 2013, LL. 107 – 108; Tarik Zafer Tunaya, A.G.E, S. 189 .

(27) بو زێدەتر بنێرە: ئیسماعیل گۆیڵداش، جەمعیەتی تەعالی کوردستان، وەرگێران: زریان روژهەلاتی، سلێمانی، 2011؛ سروه اسعد صابر، المصدر السابق، ص ص 163 - 165.

(28) بنێرە: Tarik Zafer Tunaya, A.G.E, S. 188؛ د. إبراهيم الداقوقی، اكراد تركيا، الطبعة الثالثه، اربيل، 2008، ص 118؛ اسماعیل حقی شاویس، "خەباتی گەلی کورد لەروژەکانی جەنگیتی یەکەمیندا لەدەرەوە و ناوەوەی کوردستان"، گوڤاری روژی نوی، هژمارە (9)، سالی یەکەم، سلێمانی، کانونی یەکەم 1960، ل ل 28 - 29.

(29) دیڤید مکدول، تاريخ الاكراد الحديث، ترجمة: راج ال محمد، الطبعة الأول، بيروت، 2004، ص 205.

[30]كومەلا تەعالی كوردستان رولەكێ بەرچاڤ دبزاڤا نشتیمانیا كوردیدا گێرایە، نەخاسمە دكونگرێ ئاشتیێ پاریسێ دا ل 18 كانوونا دوو 1919، شەریف پاشایێ كورێ سەعید پاشایێ خەندان ئێك ژ ئەندامێن كومەلێ بو و دگەل راوێژكارێ وی فەخری بەگێ دیاربەكرێ ژلایێ كومەلێ ڤە هاتە دەستنیشانكرن نونەراتیا كوردان بكەن و ب دوو یاداشتا بەشداری كونگرەی بوون، هەروەسا كومەلێ رولەكێ دیار د پەیمانا سیڤەرا 10 تەباخا 1920 دا دیتیە. د. محمد نورالدين، مئة عام من تاريخ تركيا الحديث سيرة سياسية واجتماعية 1920 – 2020، بيروت، 2020، ص 19؛ زنار سلۆپی، ژێدەرێ بەرێ، ل 66؛ Eslîxan Yildirim, Jêderê Berê, LL. 111 – 113

[31]Seid Veroj, Jêderê Berê, L. 49.

[32]Konê reş, 40 saliya bîranîna…, L. 43.

[33]ئیدوارد ولیام چارلز نوئیل E.W.NOEL 1886 - 1974: ئەفسەرەكێ سیاسیێ چالاكێ بریتانی بوو، پلا (بینباشی -مەیجەر) هەبو، د سالێن شەرێ جیهانیێ ئێكێ دا بو روژهەلاتا ناڤەراست هاتیە رەوانەكرن، پاشان دهێتە كوردستانێ و ل سالا 1918 وەكو راوێژكارێ سیاسیێ حكومەتا شێخ مەحمودی ل سلێمانیێ دهێتە دانان، شارزەیەكا باش دزمانێ فارسی و سروشتێ هوزایەتی كوردی دا هەبو، نوئیل زور گرنگیێ ب كاروبارێن كوردی ددەت دناڤبەرا سالێن 1919 - 1922. بنێرە: عبدالرقيب یوسف، مێجەر نوئیل چەند سەرنجدانێكی بارودۆخی كورد، وەرگێران: سدیق سالح، سلێمانی، 2001، ل ل 15- 17؛ ئەحمەد باوەر، ئوزدەمیر و كورد مێژوویی ململانێ بەریتانیا و تورك لەباشووری كوردستان 1918 - 1923، سلێمانی، 2017، ل ل 22 - 29.

[34]د. كمال مظهر احمد، المصدر السابق، ص ص 341 - 342.

[35]كونی رەش، المصدر السابق، ص 50.

[36]زەردەشت حاجۆ، "میر جەلادەت بەدرخان ژیان و رامانێن وی"، وەرگێران: رۆژ محمد، گوڤارا ڤەژین، هژمارە (28)، سالا حەفتێ، دهوك، 2002، ل 110.

[37]زەردەشت حاجۆ، ژێدەرێ بەرێ، ل 110.

[38]Celadet Bedir-Xan 1893 - 1951, Bîranîn , Komkirin û Werguhêr: Dlawerê Zengî, Çapa: Diwam, 2010, L.63

[39]Celadet Bedir-Xan 1893 - 1951, Bîranîn…, LL. 63 - 64

[40]د. فارس عثمان، المصدر السابق، ص ص 252 - 255.

[41]Celadet Bedir-Xan 1893 - 1951, Bîranîn…, LL. 74 - 75.

[42]كونی رەش، المصدر السابق، ص 68.

[43]بازێرێ مەلاتیە: ل روژهەلاتا ئەنادولێ یە، دەڤەرەكا دەوردایە ب چیایان، روژهەلاتێ وێ رویبارێ فوراتە و روژئاڤایێ وێ بازێرێ سیواسە، دهێتە هژمارتن ب ئێك ژ بازێرێن مێژوویی یێن دێرین و هەر ژكەڤندا جهەكێ بازرگانی و لەشكەرییێ گرنگ بوو، هەروەسا گەروك و ناوچەگەران چەندین زانیاری لسەر نفیساندینە و دنڤیسینێن واندا ناڤێ مەلاتیەب چەندین شێوا هاتیە، ئولیا چەلەبی دگەشتا خوەدا دیاردكەت ئەڤ دەڤەر ژلایێ عەجەما ڤە ب (سپوزان) یا ناسیاربو، توركمانا ب (مال ئاتیە) و عەرەبا ب (مەلاتیە) ناڤدكر و زورپەیا خەلكێ وێ كورد و توركن. بو زێدەتر بنێرە: شيرين عصمت توفيق كوخى، مدينة ملاطيه دراسة في تاريخها السياسي والحضاري 464 - 573 هـ / 1071 - 1177، رسالة ماجستير غير منشوره، جامعة دهوك، 2013، ص ص 10 - 18؛ أوليا چلبي، رحلة أوليا چلبي في كوردستان 1065 هـ - 1655م، ترجمه: رشيد فندى، دهوك، 2008، ص ص 17 - 31.

[44]جليلى جليل واخرون، الحركة الكردية في العصر الحديث، ترجمة: د. عبدى حاجى، الطبعة الثانية، دهوك، 2012، ص 129.

[45]Selahaddin Uğur Işik, Ekrem Cemil Paşa Bir Kürt Milliyetçisinin Portresi, Istanbul, 2019, S. 132 – 133

[46]Vecdi Demir, Celâdet Versus Mustafa Kemal, Kürt Tarihi Dergesi, sayi (18), Istanbul, Mayis - Haziran 2015, S. 60

[47]لسەر راسپاردەیا حكومەتا بریتانی ل سالا 1918 (مەیجەر نوئیل) بو دەڤەرا سلێمانی دهێتە هنارتن داكو كونترولا دەڤەرێ بكەت، ل 1 چریا دوو 1918 نوئیل وەكو حاكمێ سیاسی ل كەركوكێ هاتە دانان، ل 18 چریا دوو 1918 مەیجەر نوئیل وەكو مەندوب سامیێ بریتانی دگەهیتە بازێرێ سلێمانیێ و پێشوازیەكا گەرم لێ دهێتە كرن، ب گەهشتنا نوئیلی بو سلێمانیێ گوتارەك ب زمانێ فارسی پێشكێشكر و شێخ مەحمودێ حەفید ب دەستهەلاتدارێ سلێمانی دانا، ب بوچونا گەلەك ژمێژونڤیسێن بیانی و كوردان بخوەژی نوئیلی دیتن و سیاسەتەكا ئەرێنی بەرامبەر دوزا گەلێ كورد هەبوو، ل مەها نیسانا 1918 مەیجەر نوئیل هەر لسەر راسپاردا حكومەتا بریتانی بو گەشت و گەریانەكێ ل باكورێ كوردستانێ دهێتە راسپاردن وەكو ئێك ژ شارازیێن كاروبارێن كوردی و كومكرنا زانیاریان و ئەنجامدانا كارەكێ (سیاسی - سیخوری)، گەشتێن بەرفرەھ ل باكورێ كوردستانێ و باشورێ هێلێن ئاگربەستا مودروسێ ئەنجامدان و راپورت بو حكومەتا بریتانی هنارتینە. بنێرە: د. مؤيد الونداوي وسعود معن، الدوله المنسية كردستان والأكراد، بيروت، 2021، ص 162؛ حسين فيظ الله الجاف، البدرخانيون في يوميات الميجر نوئيل، مجلة سردم العربي، العدد (22)، السليمانيه، خريف 2008، ص 23؛ د. احمد عثمان ابوبكر، كردستان في عهد السلام بعد الحرب العالميه الاولى، د.م، د.ت، ص 35؛ سروه اسعد صابر، المصدر السابق، ص 85؛ رفيق حلمى، مذكرات، ترجمه: جميل الروژبياني، الجزء الاول، بغداد، 1957، ص ص 64 - 70؛ د. سعد بشير اسكندر، من التخطيط الى التجزئة سياسة بريطانيا العظمى تجاه مستقبل كردستان، السليمانية،

2007، ص ص 141 - 165؛ م.س. لازاريف، المسألة الكوردية 1917 - 1923، ترجمە: د. عبدي حاجي، اربيل، 2013، ص 139؛ روبرت أولسون، تاريخ الكفاح القومي الكردي 1880 - 1925، ترجمة: احمد محمود الخليل، بيروت، 2013، ص 121.

(48) مەيجەر نوئيل، يادداشتەكانی مەيجەر نوئێل لە كوردستان، وەرگێران: حسين أحمد جاف و حسين عثمان نێرگسەجاڕی، بەغدا، 1984، ل ل 14 - 15؛ ديڤيد مكدول، المصدر السابق، ص 213.

(49) ئەكرەم جەميل پاشا 1891 - 1974: ئەكرەم كورێ جەميل پاشا زادە قاسم بەگە، خەلكێ دياربەكرە و كەسايەتيەكێ كورد پەروەربو، ئەكرەم جەميل ل سالا 1891 ژدايك بوويە، ل خواندنگەها لەشكەريا رەشادێ خوانديە، ل سالا 1908 ب پلەيەكا بلند دپلۆما خو وەرگرت و پاشی ل سالا 1912 ژ ليسەيا سولتانلی يا ئيستانبولێ دپلوما خوە وەرگرت و ئەكرەم ئێك ژ دامەزرێنەرێن كومەلا خوێندكارێن كورد هيڤی بوو، ژبەر زيرەكيا وی دبابەتێ بيركارێ دا باب و مامێن وی هنارتە ئەوروپا ژبو خواندنا ئەندازيارێ، پشتی سالەكێ ژ خواندنا وی ل ئەوروپا سال 1914 دەولەتا ئوسمانلی گازی خوەندەڤانێت خوە كر ل ئەورپا و ئەكرەم ژی دناڤدا ڤەگەريا و ل چەپەرێ ئوسمانی شەركر، ل سالا 1929 قەستا سورێ دكەت و لوێرێ دمينيت هەتا ل 21 كانوونا ئێكا 1974 ل ديمەشقێ وەغەرا دوماهيێ كر و ل گورستانا (تاخا كوردان - ركن الدين) دهێتە ڤەشارتن. بنێرە: ئەكرەم جەميل پاشا، كورتە ژيانا من، چاپا ئێكێ، دياربەكر، 2007؛ ماليسانژ، بنەماڵەی جەميل پاشا دياربەكری و كوردايەتی، چاپا دووێ، دياربەكر، 2007، ل ل 10 - 24؛

Selahaddin Uğur Işik, A.G.E; Djene Rhys Bajalan, Jön Kürtler birinci dünya savaşindan önce kürt hereketi 1898 – 1914, Inglzceden Ceverin: Burcu Yalçinakaya, Istanbul, 2010, SS. 152 – 153 .

(50) ئەكرەم جەميل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل 37.

(51) عەبدولرەحيم رەحيمێ هەكاری 1890 - 1958: ل سالا 1890 ل دەڤەرا (ئەلباك) سەر ب وانێ ڤە هاتيە دونيايێ، ل پەيمانگەها ماموستايا ل وانێ خوانديە و ل شەرێ جيهانيێ ئێكێ ژلايێ روسان ڤە هاتيە ديل كرن، بەشداری د چەندين روژنامان دا كريە، ئێك ژ دەستەيا دامەزرێنەرێن كومەلا تەعالی كوردستان 1918 بوو، ل سالا 1958 وەغەركريە. بنێرە: ريبر سليفی، الشاعر الكردی عبدالرحيم رحمی هەكاری، مجلة الحوار، العددان (7و8)، السنة الثانية، دمشق، ربيع وصيف 1995، ص ص 79 ، 80؛ ئيسماعيل بێشكچی، ژێدەرێ بەرێ، ل 194.

(52) Seid Veroj, Jêderê Berê, LL. 70 - 71

(53) د. كمال مظهر احمد، المصدر السابق، ص 341.

(54) م.س. لازاريف، المصدر السابق، ص 132.

(55) ئەكرەم جەميل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل ل 37 - 38.

(56) جليلی جليل واخرون، المصدر السابق، ص 129؛ Seid Veroj, Jêderê Berê, L. 70

(57) م.س. لازاريف، المصدر السابق، ص 153.

(58) د. احمد عثمان ابوبكر، المصدر السابق، ص 44.

(59) مەيجەر نوئيل، يادداشتەكانی...، ل 66.

(60) مصطفى الزين، ذئب الاناضول، لندن، 1991، ص 136.

(61) ديڤيد مكدول، المصدر السابق، ص 214.

(62) سلام ناوخوش، دراسة سياسية حول احتلال وتقسيم كوردستان، اربيل، 2002، ص 93؛

Seid Veroj, Jêderê Berê, L. 70

(63) روبرت أولسون، المصدر السابق، ص 73؛ د. وليد حمدی، المصدر السابق، ص 329.

(64) د. احمد عثمان ابوبكر، المصدر السابق، ص 44.

(65) ژ ئەرشيفێ بەلگەنامێن ئوسمانی، هژمارا بەلگەنامێ DH.ŞFR 103.138 ؛

Selahaddin Uğur Işik, A.G.E, S. 147

(66) بنێرە: Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Birinci Basim, Ankara, 2015, SS.112 -114

(67) ئەو سەرژمێريارێن نوئيلی دساڵێن 1919 - 1922 دا ئەنجامداين، رولەكێ گرنگ و ديار دسياسەتا بريتانيادا گێرا دەربارەی توركيا و كوردان دماوێ ناڤبری دا. روبرت أولسون، المصدر السابق، ص 54.

(68) نوئيل دبێژيت:" خەليل بەگ كەسەكێ نەتەوە خواز و سەنگين و ديارێ مالباتا بەدرخانی بو...". بنێرە: مەيجەر نوئيل، يادداشتەكانی...، ل ل 60- 65.

(69) ئەكرەم جەميل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل 38.

(70) ئەكرەم جەميل پاشا، هەمان ژێدەر، ل 38.

(71) د. احمد عثمان ابوبكر، المصدر السابق، ص 43.

(72) م. ڕەسول هاوار، كورد و باكوری كوردستان لەدوای شەڕی يەكەمی جيهانەوە هەتا دوای شۆڕشی شێخ سەعيد لەپيران، بەرگی دووەم، چاپی دووەم، سلێمانی، 2006، ل 218.

(73) جليلی جليل واخرون، المصدر السابق، ص ص 129 - 130.

(74) ا. هسرتيان، المصدر السابق، ص 25؛ م. ڕەسول هاوار، ژێدەرێ بەرێ، ل 219.

(75) م.س. لازاريف، المصدر السابق، ص 154.

(76) هوزا رەشوانا - Rashwan: هوزەكا مەزنا كوردايە ل باكورێ كوردستانێ، بنەكوكا وان ل باشورێ ئەرزەرومێ يە و ل وێرێ ژی دئاكنجی بون و پاشی بەلاڤەبووينە ل باشورێ روژئاڤا مەلاتيێ و دەوروبەرا. وليام ايغلتون، القبائل الكرديە، ترجمة: احمد محمود خليل، اربيل، 2006، ص 123.

(77) ئەكرەم جەميل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل 39.

(78) ژ ئەرشیفێ بەلگەنامێن ئوسمانی، رێڤەبەریا پوستە و گەهاندن (پوستە وتلغراف و تلفون نڤارتی)، تلغرافنامە، هژمار (652)، هژمارا بەلگەنامێ DH.ŞFR.00649.00088.001، سیرت (سعرد).

(79) Celadet Bedir-Xan 1893 - 1951, Bîranîn…, SS. 60 – 61.

(80) ئەكرەم جەمیل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل ل 39 - 40.

(81) جلیلی جلیل واخرون، المصدر السابق، ص 130.

(82) ئەكرەم جەمیل پاشا، ژێدەرێ بەرێ، ل ل 39 - 40.

(83) لدور ڤان خالا بنێرە: Gazi Mustafa Kemal, A.G.E, S. 116

(84) بنێرە: Gazi Mustafa Kamal, A.G.E, S. 121; Selahaddin Uğur Işik, A.G.E, S. 159

(85) Gazi Mustafa Kamal, A.G.E, SS.114 -121

(86) سلام ناوخوش، المصدر السابق، ص 94؛ م.س. لازاريف، المصدر السابق، ص 155؛ د. كمال مظهر احمد، المصدر السابق، ص ص 344 - 345؛ Gazi Mustafa Kemal, A.G.E, S. 123

(87) د. بلەج شیركوە، المصدر السابق، ص ص 80 - 82.

(88) مەیجەر نوئیل، یادداشتەكانی...، ل 83 - 84.

(89) د. احمد عثمان أبوبكر، "نظره فی كتابات الكردولوغ الانكليز بعد حرب العالمية الاولی"، القسم الثانی، مجلة شمس كردستان، العدد (61)، بغداد، اذار ونیسان 1981، ص 23.

(90) م.س. لازاريف، المصدر السابق، ص ص 153 - 154.

(91) د. عەلی تەتەر نێروەیی، كورد و مێژوو...، ل 206؛ م. رەسول هاوار، كورد و باكوری كوردستان...، ل 221.

(92) بو زێدەتر لدور ئەگەرێن سەرنەكەفتنێ بنێرە: سلام ناوخوش، المصدر السابق، ص 94.

(93) جلیلی جلیل واخرون، المصدر السابق، ص 130؛ د. عەلی تەتەر نێروەیی، كورد و مێژوو...، بەرگێ دووێ، چاپا ئێكێ، دهوك، 2010، ل 206؛ Gazi Mustafa Kemal, A.G.E, S. 124

(94) د. صلاح محمد سلیم هروری، الاسرة البدرخانیه نشاطها السیاسی والثقافی 1900 - 1950، دهوك، 2004، ص 95.

(95) FO 371/4193 Document No: 153094 19 Kasim (November) 1919

Mesut Yeğen, Ingilizi Belgelerinde Kürdistan 1918 – 1958, Ikinci Baski, Ankara, 2021, SS. 114 – 115 .

(96) بو زێدەتر لدور ئەڤێ سەرهلدانێ بنێرە: د. نوری دەرسیمی، دەرسیم لەمێژوویی كوردستاندا، وەرگێران: د. ئەحمەد فەتاح دزەیی، هەولێر، 2001؛ هانز - لۆكاس كیسیر، ڕاپەرینی كوردە عەلەویەكانی دەرسیم 1919 - 1921 قوچگیری، وەرگێران: نەجاتی عەبدەڵلا، چاپا: دووێ، سلێمانی، 2006؛ روبرت أولسون، المصدر السابق، ص ص 72 - 97؛ سروە اسعد صابر، المصدر السابق، ص ص 206 - 213؛

Îsmaîl Heqî Şaweys, Şoreşa Qoçgiriyê, Wergerandin: Roşan Lezgîn, Govara Bîr, Hejmara (1), Swîd, Bihar 2005, LL. 27 – 43; Zinar Soran, Mustafa Kamal…, LL. 36 – 39.

(97) بنێرە: روبرت أولسون، المصدر السابق، ص ص 72 - 74؛ علی تتر توفیق، الحیاة السیاسیة فی كوردستان 1908 - 1927، ترجمە: تحسین ابراهیم دوسكی، دهوك، 2007، ص ص 322 - 328.

(98) بیار مصطفی سیف الدین، السیاسة البریطانیه تجاه تركیا وأثرها فی كوردستان 1923 - 1926، اربیل، 2004، ص 35.

(99) بنێرە: د. إبراهیم الداقوقی، المصدر السابق، ص ص 114 - 115.

(100) رۆهات ئەلاكۆم، ژێدەرێ بەرێ، ل 95.

(101) بو زێدەتر زانیاریا لسەر ئەڤان كومبونێن خێزانی یێن مالباتا بەدرخانی بنێرە: مالمیسانژ، بدرخانیو جزیره بوتان، ترجمة: شكور مصطفی، أربیل، 1998، ص ص 8 - 31.

(102) مالمیسانژ، بدرخانیو جزیره...، ص 13.

(103) علی تتر توفیق، الحیاة السیاسیة فی...، 2007، ص 189.

(104) زنار سلۆپی ئەڤ كومەلە ب (كومەلا ئێكگرتنا كومەلایەتی) ناڤكریە. زنار سلۆپی ژێدەرێ بەرێ، ل 70.

(105) مەمدوح سەلیم بەگ 1880 - 1976: روشەنبیرەكێ نامدارێ كوردە، ل باژێرێ وانێ ژدایك بوویە، ل ئیستانبولێ پێگەهشتیە و ل وێرێ فەلسەفە خواندیە و پاشی بوویە ئەندامێ (كومەلا تەعالی و تەرەقی) و (هیڤی)، ل سالا 1920 بەشداری د دامەزراندنا كومەلا تەشكیلاتا جڤاكیا كوردیدا كریە، ل 1930 بەرەڤ دیمەشقێ دچیت و روڵەكێ باش د رێكخراوا خویبونێ دا دبینیت، ل سالا 1976 ل دیمەشقێ وەغەردكەت. Djene Rhys Bajalan, A.G.E., S. 157؛ فەرهاد پیربال، كورنولوجیای كوردستان 625 پ.ز - 1932، ل 111؛ رۆهات ئەلاكۆم، ژێدەرێ بەرێ، ل 101.

(106) كەمال فەوزی 1891 - 1925: ل سالا 1891 ل قەزا هیزانێ یا سەر ب هیلایەتا بدلیسێ ڤە ژدایك بوویە، ژ مالباتەكا ناڤدارا كوردیە، ل ژێێ 13 سالیێ بەر ب ئیستانبولێ دچیت ژبو خواندنا خوە ل (مەكتەبا حەربیێ)، بەشداری چەندین كارو چالاكیێن سیاسی و رەوشەنبیری بوویە ژوانا نڤیسینا هەلبەستان و ئێك ژ دامەزرێنەرێنەر و ئەندامێن چالاكێن كومەلا تەعالی كوردستان و كومەلا تەشكیلاتا جڤاكیا كوردی بو، بەشداری شورشا شێخ سەعیدێ پیران و ل 27 گولانا 1925 ل دیاربەكرێ هاتە سێدارەدان. بنێرە: مالمیسانژ، پێگەی كەمال فەوزی بتلیسی لەرێكخراوەكانی كورددا، وەرگێران: زریان رۆژهەلاتی، سلێمانی، 2007؛ Seid Veroj, Portreyên Şophiştî, Bergê: Êkê, Istanbul, 2019, LL. 237 – 249.

(107) د. بلەج شیركوە، المصدر السابق، ص 61؛ د. احمد محمد احمد، أكراد الدولة العثمانیه تاریخهم الاجتماعی والسیاسی والاقتصادی 1880 - 1923، أربیل، 2009 ص ص 557 - 558.

(108) مالمیسانژ، بدرخانیو جزیره...، ص 119؛

B. Hening Ve Diğerleri, Kamiran Ali Bedirxan 1895 – 1978, Etudes Kurds, Istanbul, 2019, S. 57.

[109]د. صلاح محمد سليم هروري، المصدر السابق، ص 83؛ علی تتر توفيق، الحياة السياسية...، ص 189.

[110]بنێرە: د. نەجاتی عەبدوڵلا، کۆمەڵە و ڕێکخراوە کوردییەکان 1918 - 1933 لە بەڵگەنامەکانی هەردوو وەزارەتی دەرەوی بریتانیا و فرەنسادا، بەرگی یەکەم، سلێمانی، 2007، ل ل 132 - 133؛ م. ڕەسول هاوار، ژێدەرێ بەرێ، ل 64؛ د. احمد عثمان ابوبكر، نظره فی وضعية...، ل 137.

[111]مارتن فان بروينسن، الاغا والشيخ والدولة، الجزء الثانی، ترجمة: أمجد حسين، الطبعة الأول، بغداد، 2008، ص ص 589 - 590.

[112]عەلی تەتەر توفيق، کێشا کوردی ل باکورێ کوردستانێ... 1918 - 1923، ل ل 36 - 37.

[113]عەبدولخالد صابر کەریم، بیری نەتەوەیی لەپەیڕەوو پڕۆگرامەکانی کۆمەڵە (جەمعیەت) و حزبە کوردییەکان و کاریگەرییان لەجوڵانەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردییدا 1919 - 1945، ناما ماستەرێ یا نەبەلاڤکری، زانکویا سەلاحەدین - هەولێر، 2013، ل 76.

[114]زنار سلۆپی، ژێدەرێ بەرێ، ل 70؛ علی تتر توفيق، الحياة السياسية...، ص ص 189 - 190؛ عەبدولخالد صابر کەریم، ژێدەرێ بەرێ، ل ل 76 - 77.

[115]علی تتر توفيق، الحياة السياسية...، ص 193. بو زێدەتر بنێرە: د. ئازاد عوبێد ساڵح، "مێژوویی ئالای کوردستان، گوڤاری ئەکادیمیای کوردی"، هژمار (23)، زانکوی سەلاحەدین - هەولێر، 2012، ل ل 247 - 251؛ عەبدوللا زەنگەنە، "وردبونەوە لە ئالای کوردستان و ساڵنامەی کوردی"، گوڤاری ئەکادیمیای کوردی، هژمار (24)، زانکوی سەلاحەدین - هەولێر، 2013، ل ل 230 - 232.

[116]بنێرە بەلگەناما: هژمارە (521) (A. 93/43/6215)، روژهەلاتیا (تورکیا)، 31 گولانا 1921، د. عزيز الحاج، القضية الكردية فی العشرينات، الطبعة الأول، بيروت، 1984، ص ص 146 - 147؛ ڕەسول هاوار، کورد و باکوری کوردستان لەسەرەتای مێژووە هەتا شەڕی دووهەمی جیهانی، بەرگی یەکەم، سلێمانی، 2000، ل 467. ل 165؛ مالمیسانژ، بدرخانيو جزيره...، ص ص 111 - 112؛ رۆبەرت ئۆلسەن، راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران، ل 106.

[117]بيار مصطفى سيف الدين، تركيا وكورستان العراق، اربيل، 2008، ص 30.

[118]هنری بارکن واخرون، القضيه الكوردية فی تركيا، ترجمة: هڤال، اربيل، 2007، ص 18.

[119]تەلار عەلی امين، سیاسەتی کەمالی و بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لەباکوری کوردستان 1918 - 1938، ناما ماستەرێ یا نەبەلاڤکری، زانکویا سەلاحەدین - هەولێر، 2000، ل 33.

[120]د. عبدالفتاح علی بوتانی وکاميران بهنان البازی، "الحركة الكردية فی كردستان تركيا 1918 - 1925"، مجلة متين، العدد (84)، دهوك، كانون الثانی 1999، ص 118.

[121]جەلادەت بەدرخان د نڤیسینا خوە یا بناڤێ (نامە ژبو سەروك کومارێ تورکیا غازی مستەفا کەمال) ب باشی بەحسی کەڤناریا مێژوویا کێشا کوردی ل تورکیا دکەت و ڕەگەز پەرستیا تورکا بەرامبەری وێ، هەر ژ باب و کالێن وان یێن بەری دەولەتا ئوسمانی و هەتا سەردەمێ کومارا تورکیا. بنێرە: جلادت عالی بدرخان، جلادت عالی بدرخان، رساله الی رئيس جمهورية تركيا حضرة الغازي مصطفى كمال باشا، ترجمه: روشن بدرخان، بيروت، 1990، ص 11 وما بعدها.

[122]د. محمد نورالدين، المصدر السابق، ص 38.

[123]عەقیل سەعید مەحفور، تورکیا و کورد، وەرگێران: عەلی میرزا عارف هەورامی، تاران، 2016، ل ل 24 - 25.

[124]کونی رەش، الامير جلادت...، ص 50.

[125]زەردەشت حاجۆ، "میر جەلادەت بەدرخان ژیان و ڕامانێن وی"، وەرگێران: رۆژ محمد، گوڤارا ڤەژین، هژمارە (28)، سالا حەفتێ، دهوك، 2002، ل 110.

[126]تەوفیق عەلی چناری: کورێ ئەمین عالی بەدرخانە، ل سالا 1900 ل ئیستانبولێ ژدایك بوویە، کولیژا دارستانێ (کشتوکال) تەمامکریە و پاشی چوویە ئەلمانیا ژبو خواندنا خوە، دکتورا ل وێرێ بەدەستخستیە و پاش ڤەگەریایە تورکیا ل جهێن جور ب جور کارکریە، ل سالا 1963 ل پاریسێ ب بویەرەکا هاتن چونێ گیانێ خوە ژدەستدا. رۆهات ئەلاکۆم، ژێدەرێ بەرێ، ل 96.

[127]زەردەشت حاجۆ، ژێدەرێ بەرێ، ل 110.

[128]Abdulla Incekan, Bir Kürt Prensin, Kürt Tarihi Dergesi, sayi: 5, Istanbul, Şubat - Mart 2013, S. 9

[129]Birgit Ammann…etc, Kurdische Studien, Mercedes – Druk (Berlin), 2003, SS. 201 – 202

[130]Celadet Bedir-Xan 1893 - 1951, Bîranîn…, L. 62

[131]ناهیدە رفيق حيلمی، ژێدەرێ بەرێ، ل 72؛ Konê reş, 40 saliya bîranîna..., L. 43

[132]د. حسين حبش، المصدر السابق، ص 60.

[133]هاكان اوزأغلو، أعيان الكورد والدوله العيمانيه، ترجمه: د. خليل علی مراد، اربيل، 2016، ص 156.

[134]کونی رەش، الامير جلادت...، ص ص 29 - 30؛ زەردەشت حاجۆ، ژێدەرێ بەرێ، ل 110.

موقف جلادت بدرخان من الحركة الكمالية (1919 - 1923)

الخلاصة

يعد جلادت بدرخان أحد الشخصيات الكردية اللامعة و المؤثرة في تاريخ الحركة القومية الكُردية التحررية، و كان له مواقف واضحة تجاه الحركات السياسية و العسكرية سواء المتعلقة بالشعب الكُردي و بالدولة العثمانية، و نظراً لكون الحركة الكمالية (1919 - 1923) كان من بين تلك الحركات السياسية و العسكرية التي ترعرعت في المناطق ذات الاكثرية الكردية في تركيا، و لأهمية الموضوع تم اختيار موقف جلادت بدرخان من هذه الحركة عنواناً لهذا البحث العلمي.

في هذا البحث طرحت مجموعة من الأسئلة فيما يخص بموقف جلادت بدرخان من الحركة الكمالية، منها: كيف كان موقفه من حركة ملاطية في صيف 1919؟، وما هو دوره في توجيه سياسة الجمعيات الكوردية ضد الحركة الكمالية؟ مثل جمعية التشكيلات الاجتماعية والعائلة البدرخانية، وما هو الموقف الذي أتخذه بعد انتصار الحركة الكمالية؟، و لماذا ابعد من اسطنبول؟.

تم اتباع منهج البحث التاريخي من خلال جمع المعلومات من المصادر المتعلقة بموضوع البحث، و التعامل معها بدقة و حذر على أساس التحليل قدر الامكان.

الكلمات الدالة: جلادت بدرخان، الحركة الكمالية، الميجر نوئيل، حركة ملاطية، جمعية التشكيلات الأجتماعية.

JALADAT BEDIRKHAN'S POSITION ON THE KEMALIST MOVEMENT 1919 - 1923

YAHYA AHMED MOHAMMED and HOZAN SULAIMAN MIRKHAN
Dept. of History, College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

CONCLUSION

Jaladet Badrakhan is one of the prominent and influential Kurdish figures in the history of the Kurdish national liberation movement, and he had clear positions towards the political and military movements, both related to the Kurdish people and the Ottoman state, and given that the Kemalist movement (1919-1923) was among those political movements And the military, which grew up in the Kurdish-majority areas in Turkey, and for the importance of the topic, the position of Jeladat Bedirkhan on this movement was chosen as the title of this scientific research.

In this research, a number of questions were raised regarding the position of Jaladat Badrakhan from the Kemalist movement, including: What was his position on the Malatya movement in the summer of 1919?, and what was his role in directing the policy of the Kurdish associations against the Kemalist movement? Such as the Association of Social Formations and the Badrakhani Family, and what is the position that I take after the victory of the Kemalist movement? And why is it far from Istanbul?

The historical research method was followed by collecting information from sources related to the subject of the research, and dealing with it carefully and cautiously on the basis of analysis as much as possible.

KEYWORDS: Jeladat Bedirkhan, the Kemalist movement, Major Noel, the Malatya movement, the Association of Social Formations.